

Tale ved symposium om Hitler-flygtninge i Danmark tirsdag den 4. oktober 1989

Af Anker Jørgensen

Dette symposium drejer sig jo om det blødende Tyskland.

Det er et nordisk symposium om Hitlerflygtninge i Norden i de bevægede år 1933-45.

Alene det at sige årstallene 1933 og 1945 medfører, at jeg i tankerne ladede alt det, der skete dengang, passere. Og det er ikke kun munter tankegang.

Det var en dramatisk og en tragisk periode i historien. Det var en periode med frygt, undertrykkelse, forfølgelse, koncentrationslejre og mange steder hadefuld kamp mellem politiske partier. Også slåskampe i gaderne selv i lande, der ikke bruger det i den politiske strid.

Så endte det hele jo med krig – Den 2. Verdenskrig. En række lande blev besat. Der var fængslinger, henrettelser og også udryddelse af hele byer.

Jo, det var en dramatisk og en tragisk periode. Nu kan man spørge, om vi – eller dem af os, der er gamle nok – virkelig har oplevet alt dette. Jeg tror, jeg vil sige: Jah, millioner har oplevet det og har lidt under det. Men der er også millioner, der har oplevet perioden indtil 1940 på en anden måde. Det var dem, der det blev grebet af nazismen og fascismen og så det nærmest som verdens redning. Andre millioner – og vi skal op i milliontal – oplevede det hele, men på en åndelig stor afstand. De troede ikke rigtigt, at det var helt så slemt, som man sagde, at det var.

Derfor var disse millioner af mennesker Europa over passive og gav uden at ville det mulighed for, at Hitler kunne fortsætte sit spil. Selv besættelsen af Østrig, Tjekkoslovakiet vækkede dem ikke. Først, da krigen brød ud, begyndte de at fatte, hvad det egentlig drejede sig om.

Da Polen blev angrebet i 1939, og da Danmark og Norge blev besat i 1940, så vågnede de. Måske var de stadig søvnige, i hvert fald et godt stykke ind i hele krigen fra 1939 til 1945.

Anker Jørgensen (ABA, fotograf Erik Nielsen)

Når jeg ser på den danske situation, så er det rigtigt at sige, at den sidste søvn blev først gnedet af øjnene den 29. august 1943.

Jeg ved, hvad jeg taler om. Fordi jeg har en alder, hvor jeg har oplevet hele udviklingen. Nu kommer det farlige: Oplevet? Eller har jeg og mange andre bare levet? Det er vel i realiteten umuligt at opleve alt det, der faktisk skete, på en måde, som man kan give et sandfærdigt billede af det.

Men i hvert fald, jeg oplevede mange aspekter af hele den periode. Jeg oplevede dem i et land, der i forhold til mange andre lande slap godt igennem, ja i hvert fald slap igennem uden alt for store skrammer.

Derfor er det selvfølgelig også en subjektiv vurdering.

Jeres opgave ved dette symposium er at forsøge at komme sandheden så nær som overhovedet muligt. Hvordan var det med det lille land, hvor vi er samlet i dag? Hvordan forholdt det danske folk sig til krig og besættelse?

Der er ingen tvivl om, at den danske befolkning helt overvældende var imod nazismen. Jeg kunne godt holde en lang positiv tale om, hvor grundfæstet demokratiet var i Danmark. Men vi kan ikke se bort fra, at mange, der var mod nazismen, alligevel sagde: Joh, men ham Hitler kunne jo alligevel afskaffe arbejdsløsheden. Der er jo da socialt set også noget, der hedder vinterhjælp. Og ved I hvad: Der er da i hvert fald kommet orden i Tyskland. Det må vi jo indrømme, at der var. Millioner af mennesker på rad og række. Iscenesat, men det så jo ganske flot og imponerende ud.

Vi skal måske helt frem til længe efter krigen, før alle så og forstod, hvor frygteligt det egentlig var. Også i organisering af døden var der orden. Men dengang var det ikke alle, der oplevede det sådan.

Lige siden vi i film og billeder i aviserne så Hitlers iscenesættelser, har jeg været bange for alle iscenesættelser. Også når disse iscenesættelser markerer en fredelig holdning, når det er et sportsarrangement eller hvad det er. Jeg bliver bange for disse organiserede masseopbud, der ser så flotte og imponerende ud.

Hvordan var så holdningen til jøderne? Tjah, der var såmænd en lille antisemitisme. Den sad i mange, mange mennesker. Den var meget udbredt.

Det betød ikke, at man billigede Hitler og alt hvad han gjorde. Men det betød, at man forholdt sig passive til, hvad der rent faktisk skete.

Nazist-partiet i Danmark har aldrig været stort. Det har nærmest været latterligt lille. Meget lille. Det var ikke de danske nazister, der imponerede danskerne. Men det var stadigvæk det, der skete syd for grænsen.

Der lurede noget under en demokratisk og formelt antinazistisk holdning. Det lurede under overfladen.

Da Danmark blev besat som en del af de mange ting, der skete under krigen fra 1939-45 – for Danmark blev jo besat den 9. april 1940 – så troede nazisterne, at nu fik de deres chance. Jeg husker de mange plakater, som de lavede en overgang. Der var blandt andet en med teksten »Sløseri skader os alle«. Baggrunden var et billede af Christiansborg, altså vores parlament Folketinget. Da det var aften, var der mørkt alle steder. Tyskerne havde jo beordret total mørkelægning, men i et af vinduerne var der lys. Der så man en silhouet af Danmarks daværende socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning. Det var altså sløseri, der skader os alle, at han stadigvæk sad på Christiansborg. Egentlig skulle de danske nazister nu havde gode muligheder for at vippe ham af pinden. De havde jo mere eller mindre den tyske værnemagt bag sig.

De udsendte også en plakat, der forestillede et skib i høj sø. På kommandobroen stod den ækle nazist Fritz Clausen. Teksten var: »Vi retter skuden op, med nye folk på broen og Dannebrog i top«. Sådant husker jeg i hvert fald teksten på plakaten. Disse plakater gav ikke grobund for nazismen i det danske folk.

Alligevel kunne vi ikke lade være med at tænke: Jamen denne krig, hvem vinder den? Er det ikke sådan, at det er sandsynligt, at det er tyskerne, der vinder? Det troede mange måske langt ind i 1942. Så langt skulle vi hen, for at folk begyndte at føle sig nogenlunde sikre på, at demokratiet ville vinde.

Det er jo også en kendsgerning, at alle faldt for Nazi-Tysklands krigsmaskine. Og derfor var der nok mange, der spurgte sig selv: Hvordan overlever vi egentlig bedst?

Denne lille, indelukkede vurdering, som vel er forståelig, men – hvis alle gør sådan – netop vil resultere i undertrykkelse.

Meget begynder med vor holdning til flygtninge – også den gang i 30'erne. Der var også andre ting, der burde kunne få os til at forstå flygtningeproblemet og nazismens rædsler. Jeg husker et forsidebillede i den danske avis: Socialdemokraten engang i 30'erne. Det forestillede en gade i Berlin. Der gik en jøde, men jøden havde et meget stort papskilt foran sig, og der stod: »Ich bin ein Jude«. Han gik spidsrod ned ad gaden med det store skilt. Hans lange benklæder var klippet i frynser, og på hver side af ham gik der en af disse SS-folk med brune skjorter, skråræm, lange støvler og armbind med hagekorset på. Det var jo bare et enkelt offer, der måtte denn spidsrod igennem. Det billede husker jeg.

Men hvordan behandlede vi nu flygtningene, der før krigen kom her til Danmark? Ja, der er ingen tvivl om, at vi var uhyre forsigtige – I må ikke være aktive i politik. De var flygtet af politiske årsager, men de skulle være passive.

Hvorfor? Fordi Danmark frygtede, at landet skulle blive en agitationsbase imod Hitler-Tyskland. Og det turde vi ganske enkelt ikke.

Willy Brandt er en af de mange, mange tusinder, der flygtede ud af nazi-Tyskland. Jeg har selvfølgelig talt med ham om den tid. Han fortalte, at der blev taget godt imod ham, men ærligt talt, så tror jeg det kneb lidt med at tage godt imod også Willy Brandt dengang. Men tiden læger alle sår, og han ville hellere tale om de positive ting, han havde oplevet i Danmark, og ikke mindst i Norge.

Men jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvad *den* flygtning betyder for nutiden og for den tid, der nu også er historie. Vi skal aldrig overvurdere enkeltpersoners indsats, men måske har den omstændighed, at han netop flygtede nordpå, haft den virkning, at han tog med sig tilbage til Tyskland efter 1945 håbet om fred, afspænding, om et virkeligt demokrati. Og måske var det også et lille bidrag til den Østpolitik, som han stod for.

Jeg har et par småting, jeg gerne vil fortælle. Inde på Københavns Rådhusplads, der ligger også en bygning, hvor jeg engang var inde for at søge et job hos en papirfabrikant, der Katzenstein. Jeg var 18 år. Det var i 1940. Men da jeg kom op på 4. sal, hvor den lille virksomhed lå, så lå den der bare ikke mere. Jeg ved ikke, om der direkte var sket ham noget, men jøderne var jo begyndt at erkende, hvad der kunne ske, og som også skete senere.

Men lige på den anden side på 4. sal var en dør, hvorpå der stod på et stykke papir: Geschlossen. Jeg tænkte: Hvad mon det er? Jeg kiggede ind ad brevsprækken og så ind i nogle lokaler, som var raserede. Alting var endevendt. Jeg blev klar over, at det var Matteottifonde, der havde haft til huse der.

Det vil sige, at den Matteotti-fond, der var oprettet for at hjælpe flygtninge, og som bar navnet på en italiensk socialist, der var blevet dræbt af Mussolini og hans folk, denne fond og dens kontor lå altså der – men nu lå det der ikke mere.

Ja, man kan opleve krigens og nazismens hæslige sider på mange måder. Her var det bare ved at se et kontor, der var raseret, og så vidste man, hvad det betød.

Lederen af Matteotti-fonden i Danmark var den senere socialdemokratiske statsminister Hans Hedtoft.

Nogen tid efter var der et kæmpemøde i den største hal i København, der hedder Forum. Ikke Forum Romanum, men Forum.

Der var mange tusinde mennesker. Det var egentlig fantastisk, at man midt under den tyske besættelse af Danmark kunne holde et partipolitisk møde, selvom man søgte at give det en andet karakter.

På dette kæmpemøde talte Hans Hedtoft. Som den internationalist han i øvrigt var, og det at lede Matteotti-fonden var bare et af mange udtryk for det, talte han om fædrelandsfølelse. Han sagde: Den danske arbejderklasse er ikke en flok fædrelandsløse gazeller, som farer hvileløst rundt fra det ene sted til det andet. Vi har også et blivende sted. Og med det som udgangspunkt talte han om fædrelandskærlighed, men også med et socialt og menneskeligt indhold, som reelt var en afstandstagen fra nazismen.

Han sagde ikke et ondt ord om nazisterne. Men han sagde: Vi vil ikke vide af de spadebevæbnede horder, der søger at rasere Danmark. De danske nazister var altid bevæbnede med spader og brugte dem som våben, når de skulle rydde gaderne for at fremme deres politiske interesser. Det var en modig tale.

De danske nazister arrangerede en mindehøjtidelighed. Den foregik inde på Rådhuspladsen. Der står jo en statue: Den lille Hornblæser. Den er et minde fra krigen i 1864 mod tyskerne. Ved Den lille Hornblæser nedlagde de danske nazister krans og lavede halvmilitær opvisning. Det var under ledelse af en Wilfred Petersen. De optrådte, som var de mere nationale end os andre.

Det blev i virkeligheden til en antinazistisk demonstration, for mange danske var mødt op for at vise deres afsky overfor de uniformsklædte fyre. Det danske politi passede på, at vi ikke kom for tæt på nazisterne, men i virkeligheden trykkede vi allesammen politiet så langt hen, at den lille flok nazister blev nervøse.

Selv var jeg imellem en lille gruppe unge mennesker, der efter »højtideligheden« fulgte efter nogle uniformerede Nazi-drenge, der skulle ud til et møde på Christianshavn. Det endte med, at vi gik og hånede dem, og til sidst – ude i nærheden af Christianshavns Vold – kom op at slås med dem. Vi var nogle stykker, der røg ned ad en skråning imellem nogle tjørnebuske og blev lidt forrevne. Men så kom i øvrigt HIPO-korpset og beskyttede NSU'erne. Mærkeligt, at den tyske besættelsesmagt ikke blandede sig.

Jeg vil også godt fortælle jer, både danskere og udlændinge, der er kommet her, at vi minsandten havde en grad af frihed i Danmark, selv-

om tyskerne havde besat os. Vi havde i 1943 – et frit valg. Forholdsvist frit. Der blev ført valgkamp næsten på normal måde. Men kommunistpartiet var forbudt. Vi havde altså selv lavet en lovgivning, som hindrede et parti i at opstille, og derfor var det jo ikke 100 procent demokratisk. Det var en indrømmelse til besættelsesmagten, som der også blandt danskerne var stor uenighed om.

Alligevel blev dette valg en demonstration imod besættelsesmagten. Jeg tror, der var 95 procent, der stemte på et af de almindelige, demokratiske partier. Kommunisterne kunne kun demonstrere ved at stemme blanke stemmesedler. Nazisterne fik nogle ganske få procent.

Altså mens Tyskland står på sit højeste, og nazismen og fascismen flourer, så kunne vi stemme på en måde, så det blev en demonstration imod besættelsesmagten. Det var trods alt en sejr for demokratiet.

Jeg tror nok efterhånden, at folk fik, som jeg vist sagde før, tørret søvnen af øjnene. Det skete her, og det skete i hvert fald den 29. august 1943. Først da oplevede Danmark et endeligt brud med den tyske besættelsesmagt og med nazismen. I begyndelsen af besættelsen havde der været en vis form for samarbejdspolitik. Der er ingen tvivl om, at man bredt accepterede det i befolkningen. Men samtidig var danskerne klart afvisende overfor nazismen. Det viste valget i 1943.

Jeg tror nok, vi allesammen følte, at den tyske krigsmagt var så stærk – og den beherskede næsten hele Europa – at der var grænser for, hvor langt vi kunne gå.

Men i løbet af sommeren 1943 var krigslykken ved at vende og den danske befolknings tålmodighed med samarbejdspolitikken færdig. Og derfor fik vi den situation, hvor bl.a. den sidste rest af det danske militær blev taget af de tyske tropper i Danmark.

Krig – jeg tror slet ikke, en dansker forstår, hvad krig er. Jeg forstår det heller ikke. Jeg har kun oplevet »krig« i 3 kvarter: Nemlig den 29. august 1943. Denne utrolig lille og næsten betydningsløse »krig« fortæller mig i hvert fald, hvor frygteligt det må være at være ved fronten i årevis.

Nå men krigen, den store Verdenskrig, blev jo slut i 1945. Nye flygtninge kom i tusindvis til Danmark, flest fra det østlige Tyskland. Men det er jo et overstået kapitel. Andre folk kunne vende tilbage til deres land. Det gjorde en del af dem, Willy Brandt også.

Nu er det jeres opgave her ved dette symposium at analysere dette historiske forløb med særlig hensyntagen til, hvorledes flygtninge havde

det. De havde måske en anelse frihed i Danmark og i Norden. Men nemt var det heller ikke i Norden.

Jeg glæder mig til at læse lidt om den »historiens dom«, som denne konference formentlig vil afsige, når I er færdige med jeres møder.

Held og lykke med symposiet.